

336/1
LUGHA YA
KISWAHILI
Karatasi ya Kwanza
Julai/Agosti
Saa 2 Dakika 30

MATIGO MOCK EXAMINATIONS BOARD

Uganda Certificate of Education

LUGHA YA KISWAHILI

Karatasi ya Kwanza

Muda : Saa mbili na nusu

MAAGIZO KWA WATAHINIWA:

*Jibu maswali **manne**: Mawili kutoka kila sehemu.*

*Swali la kwanza lina sehemu **mbili** yaani **(a)** na **(b)**. Chagua sehemu mojawapo ama **(a)** au **(b)**. Yeyote atakayechagua sehemu ya (b) ni lazima afanye insha mbili hapo.*

Nadhifisha mwandiko wako.

Pindua

SEHEMU A

Ama

1. (a) *Andika insha isiopungua maneno 400 wala kuzidi 450 juu ya mojawapo ya mada zifuatazo: (alama 40)*

- (i) Umuhimu wa umoja wa Afrika mashariki.
- (ii) Eleza jinsi ugonjwa wa virusi vya korona (UVIKO19) unaweza kuambukizwa na upendekeze njia za kuzuia ugonjwa huo.
- (iii) Tunga insha inayoishia na, ‘.....tangu siku hiyo siwezi kumwamini mwanadamu yeyote’.
- (iv) Mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.

Au

(b) *Andika insha mbili fupi kwa kuchagua juu ya mada zifuatazo:*

(alama 20 kila insha)

- (i) Jichukulie kuwa wewe ni mgonjwa na umeenda kwenye zahanati ya shule kupata matibabu. Andika mazungumzo kati yako na Nesi. *Tumia maneno kati ya 80-100.*
- (ii) Wewe ni kiongozi wa wanafunzi shuleni kwenu na wanafunzi wenzako wamejiingiza katika mambo ya ushoga. Andika hotuba yako ukiwaonya na kuwaonyesha madhara ya ushoga. *Tumia maneno kati ya 180-200.*
- (iii) Wewe ni katibu wa wanafunzi wa kidato cha nne, na mna mkutano wa kuandaa karamu ya kusherehekea mwisho wa mwaka. Andika kumbukumbuza za mkutano huo. *Tumia maneno kati ya 180-200.*
- (iv) Kulitokea mgomo shuleni kwenu ambao uliushuhudia. Andika ripoti wewe kama kiranja mkuu wa shule yako ukimwarifu Mkurugenzi wenu juu ya mgomo huo. *Tumia maneno kati ya 100-150.*

2. Soma taarifa ifuatayo kisha ujibu maswali yanayofuata.

Shule inaweza kuwa na nidhamu ya hali ya juu kutegemea uongozi uliopo. Hata hivyo, wanafunzi wanajua vizuri udhaifu ulioko kwa viongozi basi wanaweza kutumia fursa hiyo kuimarisha nyendo zao zisizofaa.

Kwa mfano wanafunzi wakijua wanaweza kumdanganya mwalimu mkuu na kupata ruhusa kwenda nje, basi wanaweza kutumia fursa hii kuingiza vileo kama pombe na dawa za kulevya shuleni.

Utovu wa nidhamu hujitokeza katika sura mbalimbali. Baadhi ya mambo haya yakionekana shuleni basi mwalimu mkuu na kundi lake wakaze juhudi zao kwa maana kuna tatizo.

Mwanafunzi asiye na haja na masomo hatajisumbua kufanya kazi ya mwalimu. Hii ni kwa sababu masomo yake hayana umuhimu na pia kutoyaona kama jambo la pekee lililompeleka shuleni. Migomo ya mara kwa mara ya wanafunzi haionyeshi kuwa wanafunzi wamenyimwa haki zao, lakini inaonyesha kuna utovu wa nidhamu.

Kwa kawaida kama wanafunzi wakitaka kufanyiwa jambo huwatuma viranja wao au walimu wao wa madarasa. Lakini pale ambapo wanafunzi hawasemi lolote mchana, ila wanangojea giza ili waimbe ‘nyimbo za ukombozi’, basi pana tatizo. Kila shule huwa na namna yake iheshimiwe ili kuleta uelewano kati ya wanafunzi na walimu.

Wanafunzi pia wataonyesha utovu wa nidhamu iwapo hawafanyi majukumu yao mengine. kwa mfano, kufagia darasa, bweni, maktaba au maabara. Mwanafunzi mwenye nidhamu hahitaji ‘kusukumwa’ ili kufanya majukumu yake. Hufanya kwa wakati unaofaa na pia huyafanya vizuri na kwa ukamilifu. Hivyo iwapo mwanafunzi ni lazima akumbushwe majukumu yake na asukumwe au asimamiwe kuyafanya, basi kuna tatizo.

Visa kama vile uvutaji wa sigara na bangi na unywaji wa pombe ni visa vibaya sana na ambavyo vinahitaji kushughulikiwa haraka. Visa hivi vikiwa vingi basi vinaashiria utovu wa nidhamu ambao bila shaka kuporomosha kiwango cha kufaulu. Visa hivi pia ikumbukwe vina ambukizwa kama ugonjwa na vikiachwa basi vinaweza kuwa mtindo wa maisha katika shule nzima.

Kupigana kukiripotiwa shuleni na tena iwe kwamba visa hivi vinazidi, basi hii ni ishara kuwa wanafunzi hawana njia nyingine ya kutatua mizozo yao isipokuwa kupigana. Visa hivi pia vinaashiria utovu wa nidhamu miongoni mwa wanafunzi. Vinaonyesha kuwa tofauti zozote zile hazitatuliwi kwa mazungumzo ila kwa masumbwi.

Kadhalika iwapo wanafunzi wa vidato vingine wanawakomoa sana wanafunzi wa kidato cha kwanza, basi huu ni utovu wa nidhamu. wanafunzi hawa hukomolewa badala ya kukaribishwa. Adabu gani hii? Miongoni mwa mambo wanayofanywa ni kuchapwa, kunyang’anywa chakula, kufanywa wawaoshee wengine nguo na pia wawafanyie majukumu yao.

Katika harakati hizi wengine hata hulazimishwa kunywa na kuvuta vileo ili wakubalike katika makundi ya wakubwa wao. Visa vya kufiwa pia vimeripotiwa na visa hivi humwathiri sana mwanafunzi kisaikolojia. Mgeni akija angalau hupewa chai ndipo siku ya pili apewe jembe alime. Wanafunzi wengi wa kidato cha kwanza hawapati kufurahia kuupita mtihani wao wa darasa la saba. Badala yake wakijiunga na shule nyinge hujipata wakijuta kuupita mtihani.

Visa vya wanafunzi wengine kuacha shule kwa sababu ya masaibu haya vimeripotiwa. Visa vingine huwa viovu hivi kwamba humwathiri mwanafunzi siku zake za baadaye. Kisa kama kile cha kumlawiti mwanafunzi kinaweza kumwathiri daima dawamu na kumfanya awe na woga wa namna fulani.

Dawa za kulevya huchangia pakubwa kwa ulimwengu huu na kumtia kwa ulimwengu wake mwenyewe. Elimu na maisha kwa jumla hupoteza maana akitaka kumtumikia “kiongozi wake” yaani dawa. Tena kwa sababu ya kuyawinda usiku na kulala mchana, basi mwanafunzi hawezi kufanya vyema masomoni.

Maswali:

- (a) Ipe kichwa mwafaka taarifa hii. (alama 02)
- (b) Ni vileo gani ambavyo vimetajwa? (alama 02)
- (c) Je, ni kweli kwamba migomo huashiria kwamba wanafunzi wamenyimwa haki zao? (alama 02)
- (d) Taja watu wa aina mbili ambao wanafunzi hutuma wakitaka kufanyiwa jambo fulani. (alama 02)
- (e) Eleza sifa mbili za mwanafunzi mwenye nidhamu. (alama 02)
- (f) Taja mambo manne ambayo wanafunzi wa vidato vingine wasio na nidhamu huwafanyia wanafunzi wa kidato cha kwanza. (alama 04)
- (g) Eleza athari za madawa ya kulevya kwa wanafunzi. (alama 02)
- (h) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika makala haya: (alama 04)
 - (i) Nidhamu
 - (ii) Udhaifu
 - (iii) Dawa za kulevya
 - (iv) Masaibu

SEHEMU B

3. *Soma makala yafuatayo kisha uyafupishe kwa maneno 80. (alama 20)*

Mawasiliano ni neno ambalo asili yake ni wasili. Wasili lina maana ya kufika kwa mtu, kitu au jambo fulani baada ya mwendo au safari. Kwa hivyo kuwasiliana kuna maana ya watu, kitu au mambo kufikiana kutoka mahali fulani.

Kwa kuzingatia maudhui haya, inatupasa kuvipa vyombo au njia kama redio, simu, barua, ndege, meli, motokaa na wavuti jina la vyombo vya mawasiliano. Hivyo basi, yafaa tuone ni vipi vyombo hivi hufanya kazi hiyo ya kuwasiliana na huwasilisha nini.

Kulingana na vyombo hivyo na kazi zake, ingefaa vielezwe katika vichwa vitatu vifuatavyo; usafiri, mazungumzo na picha. Katika usafiri, vyombo kama baiskeli, ndege, meli na magari hufanya kazi ya kuwasafirisha watu kutoka sehemu moja ya mazingira hadi nyingine. Pia watu wanaposafiri huwa wanasafirisha mali yao. Bidhaa kama kahawa, vyuma na mizigo mingine husafirishwa kwa meli, ndege na magari kupitia majini, hewani au ardhini.

Kwa minajili ya kukuza uchumi na maendeleo, nchi nyingi, Kenya ikiwemo, zimeimarisha bandari, viwanja vya ndege na barabara ili kuwe na urahisi wa kuwasilisha vitu vyao. Kwa sababu yule anayesafirisha bidhaa fulani mahali, na wakati huo anatakikana kukusanya nyingine, inamlazimu asiambatane na bidhaa hizo lakini ahakikishe zimewasili alikozikusudia. Hivyo basi njia nyingine ya mawasiliano ilivumbuliwa.

Njia hii ambayo ni mazungumzo hutumia vifaa kama barua, simu na barua pepe. Mtumaji ataandika ujumbe auhitajio na kuutuma kupitia shirika la posta au kwa kompyuta kumwelezea anayeupeleka. Yamkini ilihitajika kuweza kuulizana na kujibizana kati ya watu hao wawili, ndipo simu ilipovumbuliwa na kumwezesha mtu kukiona kitu anachozungumzia na mwingine hata akiwa mbali sana. Watu huzungumza na kufahamiana ingawa hawaoni. Ilipohitaji mtu kukiona kitu anachozungumzia, ndipo ilibidi kuunda vifaa vya kuonyesha picha kama vile televisheni.

Ilikuwa fahari kubwa kwa Wakenya kuwasiliana na nchi za Japan na Korea Kusini wakati wa michezo ya mipira ya kugombea kombe la Dunia. Wakenya waliweza kuona michezo hiyo wakati ule ule ilipokuwa ikichezwa hata kama kijiografia Kenya na nchi hizo zina majira tofauti.

Mawasiliano tuliyotaja ni vyombo vya ufundi vilivyounda, lakini kunayo mawasiliano ya ana kwa ana. Mwalimu na wanafunzi darasani wanawasiliana kwa kutumia mdomo, mikono macho na akili. Wanaelewana wayasemayo.

Ndege kama kuku akihisi adui, hufanya ishara au mlio fulani kuwatahadharisha vifaranga wake. Usisahau kuwa katika mchezo, mwamuzi huwasiliana na wachezaji labda kwa kutumia firimbi, kengele au ishara za mikono. Ama kwa hakika mawasiliano hutumia chochote ilimradi ujumbe utokao kwa mtu, kitu au mahali fulani ufike unapotarajiwa.

4. *Tafsiri habari ifuatayo katika Kiswahili.* 20)

(alama

It was in December 2019 when the world got a shocker. An announcement came from all international television stations and radio stations like BBC, CNN, DW and many more that the city of Wuhan in China had been affected by a deadly virus called COVID-19. At first we all thought it was a Chinese problem but it was not the case. Things ran out of hand in January 2020 when the virus spread like bushfire to many other countries worldwide causing a lot of deaths and hospitalization of many more especially those who had other complications with their bodies.

The World Health Organisation was in dilemma because of the high mortality rate of people who got infected with this disease. The whole world had to go under lockdown and curfews were instated everywhere with exception of Tanzania who never experienced any lockdown. Places like mosques, churches, hotels, discotheques and many other important places were under lockdown.

New entrants in all countries would undergo a quarantine and then mandatory testing for the Corona virus. Different measures were put in place to stop the spread of the deadly virus. This included wearing of face masks when in big crowds, washing our hand for at least 20 seconds, not touching our eyes, no shaking hands and frequent use of sanitizers.

With God's intervention things started normalizing in 2021 when different vaccines were discovered to help slow the spread of the virus and a lot of deaths. Astrazeneca, Pfizer and Johnson and Johnson jabs were administered to different people worldwide. Masses graced the vaccination exercise while other individuals looked at this vaccines as a threat to their lives.

In 2022, the economy started opening up in a staggering manner and educational institutions too opened after a very long lockdown holiday. Much as the infection rate has gone down, people have been warned to take care of themselves by continuing to use the standard operating procedures (SOP). Indeed, the effects of the COVID-19 pandemic has greatly affected the economy by leading to increase on prices of essential commodities like fuel, building materials and many other commodities. We shall never forget the year 2019!

Adapted from: A narration about Corona virus by Hussein Abdul.

5. MATUMIZI YA LUGHA - SARUFI

(a) *Andika sentensi katika **hali ya mazoea**;* (alama 02)

- (i) Mtambo ambao unakarabatiwa leo utatufaa.
- (ii) Watoto wanaozurura mijini hawashauriwi na wazazi wao.

(b) . *Andika sentensi upya kwa kutumia kirejeshi ‘O’ tamati.* (alama 02)

- (ii) Kisu kinochonolewa hupata makali.
- (iii) Anayekufukuza hakwambii toka.

(c) *Andika sentensi hizi tena ukifuata maagizo kwenye **mabano**.* (alama 02)

- (i) Kifo chake kilishangaza marafiki zake.(Anza; Marafiki.....)
- (ii) Pesa nyingi zimetumiwa nchini katika ujenzi wa barabara.
(Iandike tena ukimaliza na;.....pesa nyingi.)

(d) *Zibadilishe sentensi ziwe katika **kauli ya kutendwa**.* (alama 02)

- (i) Mwalimu alimchapa mwanafunzi viboko.
- (ii) Mwashu alibomoa kibanda kilichoteketea.

(e) *Unganisha sentensi hizi kwa kutumia kiunganishi kifaacho.* (alama 02)

- (i) Sipendi mhogo. Sipendi viazi.
- (ii) Huwezi kusafiri kwa basi. Lazima uwe na nauli kusafiri kwa basi.

(f) *Tunga sentensi ukionyesha maana tofauti za maneno haya.* (alama02)

- (i) kula na kura
- (ii) karamu na kalamu

(g) *Andika sentensi hizi upya ili ziwe na maana.*

02)

(alama

- (i) Pote atapoenda hatakaribishwa
- (ii) Kiatu hizi ndicho na msumari mingi

(h) *Kanusha sentensi zifuatazo.*
02)

(alama

- (i) Tukicheza vizuri tutashinda.
- (ii) Kuleni chakula hicho!

(i) *Andika neno kinyume na lile lililopigiwa msitari.*
02)

(alama

- (i) Wavulana wote walikunja karatasi zao.
- (ii) John aliongeza bei ya bidhaa zake.

(j) *Jibu maswali haya kwa kuandika majina ya ukoo.*
02)

(alama

Martha ni bintiye Sophie na Dan.

- (i) Martha anamwitaje baba yake Dan?
- (ii) Martha akizaa mtoto, Dan atamwitaje?

MWISHO